DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-661-7-35

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Чернобук Валентина Віталіївна,
старший викладач кафедри теорії держави та права
Дніпровського державного університету внутрішніх справ,
проспект Науки, 26, м. Дніпро, 49005, Україна

Вступ

Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України стала не лише найсерйознішим викликом національній безпеці держави, а й чинником глибоких соціальних трансформацій, наслідки яких матимуть довготривалий характер. Одним із найбільш відчутних результатів війни є стрімке зростання кількості осіб, які набули статусу ветеранів війни, а відтак – і чисельності членів їхніх сімей. За прогнозними оцінками Міністерства у справах ветеранів України, після завершення активної фази бойових дій кількість ветеранів може сягнути 5–6 мільйонів осіб, що зумовлює необхідність переосмислення державної соціальної та правової політики у ветеранській сфері.

У цьому контексті особливої уваги потребують діти ветеранів війни як специфічна соціально вразлива група, права та законні інтереси якої зазнають опосередкованого, але системного впливу наслідків збройного конфлікту. Війна змінює умови життя таких дітей навіть за відсутності їхньої безпосередньої участі у бойових діях: поранення або інвалідність батьків, їхня загибель, зникнення безвісти чи тривала психологічна травматизація істотно позначаються на реалізації основоположних прав дитини, зокрема права на належний рівень життя, освіту, охорону здоров'я, сімейне виховання та психологічну безпеку.

Діти ветеранів війни стикаються з комплексом проблем, що мають міждисциплінарний характер і охоплюють правову, соціальну, освітню та медико-психологічну сфери. Водночас чинна система соціального та правового захисту в Україні історично формувалася з акцентом на особу ветерана як безпосереднього учасника бойових дій, тоді як потреби його дітей тривалий час залишалися недостатньо врегульованими або розглядалися фрагментарно, без формування цілісного

правового статусу та системи гарантій. Такий підхід виявив свою обмеженість в умовах повномасштабної війни, коли масштаби проблеми набули безпрецедентного характеру.

Особливої актуальності набуває юридичний аналіз захисту прав дітей ветеранів війни в умовах дії правового режиму воєнного стану та з огляду на майбутню післявоєнну трансформацію правової системи України. Необхідність чіткого визначення правового статусу цієї категорії дітей, з'ясування обсягу їхніх соціальних, освітніх та медико-психологічних гарантій, а також виявлення прогалин, колізій і декларативних норм у чинному законодавстві зумовлює потребу в комплексному науковому осмисленні зазначеної проблематики.

Метою даного розділу монографії є всебічний аналіз теоретико-правових засад захисту прав дітей ветеранів війни в Україні, дослідження національного та міжнародного нормативно-правового регулювання у цій сфері, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення державної політики та законодавства. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: визначення поняття та правового статусу дітей ветеранів війни; аналіз міжнародних стандартів захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів; характеристику національних механізмів реалізації та гарантування прав дітей ветеранів війни, а також оцінку їх ефективності в сучасних умовах.

1 Поняття, правовий статус та нормативно-правове забезпечення захисту прав дітей ветеранів війни в Україні

У сучасній українській правовій доктрині відсутнє уніфіковане визначення поняття «діти ветеранів війни», що істотно ускладнює формування цілісної системи їх правового захисту. Чинне законодавство України традиційно оперує категоріями «ветеран війни», «учасник бойових дій», «особа з інвалідністю внаслідок війни», водночас приділяючи недостатню увагу членам їх сімей, зокрема дітям[1231].

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» закріплює низку пільг та гарантій для членів сімей ветеранів, однак не формує окремого правового статусу дітей ветеранів війни

[1231]Пінчук Р. С., Письменна О. П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. Т. 1, вип. 58. С. 168–172.

як самостійної категорії суб'єктів права. У більшості випадків права дітей реалізуються похідно від статусу їхніх батьків, що не завжди відповідає принципу найкращих інтересів дитини.

З позицій юридичної науки, дітей ветеранів війни доцільно розглядати як особливу соціально-правову групу, що об'єднує неповнолітніх осіб, один або обидва з батьків яких мають статус ветерана війни, учасника бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни. Такий статус обумовлює наявність специфічних ризиків порушення прав дитини, зокрема права на належний рівень життя, освіту, охорону здоров'я та психологічну безпеку.

Правовий статус дітей ветеранів війни має міжгалузевий характер і формується на перетині конституційного, адміністративного, соціального та сімейного права. Конституція України закріплює принцип рівності дітей у своїх правах незалежно від походження та соціального статусу батьків, а також покладає на державу обов'язок охороняти дитинство[1232]. Водночас специфіка становища дітей ветеранів війни зумовлює необхідність додаткових позитивних зобов'язань держави, спрямованих на компенсацію негативних наслідків війни.

Окремої уваги потребує питання співвідношення статусу дитини ветерана війни та статусу дитини, яка постраждала внаслідок збройного конфлікту. Хоча ці категорії частково перетинаються, вони не є тотожними. Дитина ветерана війни може не зазнати безпосереднього фізичного впливу воєнних дій, однак перебувати в умовах тривалого психологічного стресу, соціальної дезадаптації та обмеженого доступу до соціальних благ, що підтверджується результатами соціологічних і психологічних досліджень[1233].

Міжнародно-правові стандарти захисту прав дитини відіграють ключову роль у формуванні національних механізмів забезпечення прав дітей, які зазнають негативного впливу збройних конфліктів. Україна, як держава-учасниця основних міжнародних договорів у сфері прав людини, взяла на себе зобов'язання імплементувати відповідні норми у внутрішнє законодавство.

Центральним міжнародно-правовим актом у цій сфері є Конвенція ООН про права дитини, яка закріплює обов'язок держави забезпечувати особливий захист і піклування дітям, що перебувають у складних

[1232] Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text

[1233] Пріб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців/ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159–163.

життєвих обставинах. Хоча Конвенція не містить спеціального поняття дітей ветеранів війни, її положення щодо найкращих інтересів дитини, права на захист, розвиток та участь є універсальними та підлягають застосуванню і до цієї категорії осіб.

Особливе значення мають норми міжнародного гуманітарного права, які передбачають підвищений рівень захисту дітей під час збройних конфліктів та в постконфліктний період. Вони покладають на держави обов'язок не лише утримуватися від порушення прав дитини, а й вживати активних заходів для її реабілітації та соціальної інтеграції.

У контексті дітей ветеранів війни важливим є також застосування положень Конвенції про права осіб з інвалідністю, ратифікованої Україною у 2009 році[1234]. Діти, батьки яких набули інвалідності внаслідок війни, часто опиняються в ситуації подвійної вразливості, що потребує комплексного підходу до захисту їхніх прав.

Міжнародний досвід, зокрема практика Ізраїлю та США, свідчить про ефективність комплексних програм підтримки сімей ветеранів, які включають правову допомогу, психологічний супровід дітей, освітні та соціальні гарантії. Такий підхід ґрунтується на розумінні того, що захист прав ветеранів неможливий без належного забезпечення прав їхніх дітей.

Нормативно-правове забезпечення захисту прав дітей ветеранів війни в Україні має багаторівневу структуру та ґрунтується на поєднанні конституційних норм, міжнародних зобов'язань держави та спеціального законодавства у сфері соціального захисту ветеранів і дітей. Водночас аналіз чинної нормативної бази свідчить про її фрагментарність і відсутність комплексного підходу до визначення правового статусу дітей ветеранів війни.

Основоположні гарантії прав дитини закріплені в Конституції України. Зокрема, стаття 52 проголошує, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а держава охороняє дитинство та створює умови для всебічного розвитку дитини[1235]. Ці положення мають універсальний характер і поширюються на всіх дітей, у тому числі на дітей ветеранів війни. Водночас конституційні норми не враховують специфічних обставин, у яких перебувають діти осіб, що брали участь у бойових діях або зазнали інвалідності внаслідок війни, що об'єктивно потребує деталізації на рівні спеціального законодавства.

[1234] Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text

[1235] Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Базовим нормативно-правовим актом у сфері соціального захисту ветеранів є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»[1236]. У ньому закріплено систему пільг, компенсацій і соціальних гарантій для ветеранів війни та членів їхніх сімей. Однак аналіз положень цього Закону дає підстави стверджувати, що діти ветеранів війни розглядаються переважно як похідні суб'єкти правовідносин, права яких залежать від правового статусу їхніх батьків[1237].

Так, законодавець оперує узагальненим поняттям «члени сім'ї ветерана війни», не виокремлюючи дітей як окрему категорію, що має специфічні потреби та інтереси. Такий підхід не відповідає сучасним міжнародним стандартам захисту прав дитини та ускладнює реалізацію принципу найкращих інтересів дитини в адміністративній і соціальній практиці.

Важливе значення у сфері захисту прав дітей ветеранів війни мають норми сімейного законодавства, зокрема Сімейного кодексу України, який закріплює обов'язок батьків забезпечувати належні умови для розвитку, виховання та освіти дитини. Проте у випадках, коли батьки-ветерани зазнають посттравматичних розладів, поранень або інвалідності, виконання таких обов'язків суттєво ускладнюється, що зумовлює необхідність посиленого втручання держави у формі соціальної та правової підтримки[1238].

Окремі аспекти правового захисту дітей ветеранів війни врегульовані також законодавством про освіту, охорону здоров'я та соціальні послуги. Зокрема, передбачено пільговий доступ до освіти, соціальної допомоги та реабілітаційних послуг для дітей із сімей осіб, які загинули або отримали інвалідність унаслідок війни. Водночас ці норми носять розпорошений характер і не формують єдиного цілісного механізму захисту прав дітей ветеранів війни.

Реалізація нормативно-правових гарантій захисту прав дітей ветеранів війни значною мірою залежить від діяльності органів публічної влади та органів місцевого самоврядування. Саме на них покладено обов'язок практичного втілення норм законодавства, надання соціальних, освітніх і психологічних послуг, а також координації міжвідомчої взаємодії у сфері ветеранської політики.

[1236] Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425

[1237] Пінчук Р. С., Письменна О. П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. Т. 1, вип. 58. С. 168–172.

[1238] Пріб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців / ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159–163

Центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту ветеранів, є Міністерство у справах ветеранів України. Його діяльність охоплює не лише безпосередню підтримку ветеранів, а й заходи, спрямовані на забезпечення прав членів їхніх сімей, зокрема дітей. Водночас, як свідчить практика, інституційний фокус діяльності міністерства переважно зосереджений на самих ветеранах, тоді як проблематика дітей залишається другорядною[1239].

Суттєву роль у захисті прав дітей ветеранів війни відіграють органи соціального захисту населення, служби у справах дітей, заклади освіти та охорони здоров'я. Саме на місцевому рівні здійснюється призначення соціальних виплат, надання пільг, організація психологічної допомоги та соціального супроводу сімей ветеранів. Однак ефективність такої діяльності значною мірою залежить від фінансових можливостей територіальних громад та рівня міжвідомчої координації.

Органи місцевого самоврядування мають значний потенціал у сфері захисту прав дітей ветеранів війни через реалізацію місцевих програм соціальної підтримки, розвитку інклюзивної освіти та психологічної реабілітації. Водночас відсутність єдиних державних стандартів і методичних рекомендацій призводить до нерівномірності рівня захисту прав дітей ветеранів у різних регіонах України.

Судова практика є важливим елементом механізму забезпечення прав дітей ветеранів війни, оскільки саме в процесі правозастосування виявляються реальні проблеми реалізації нормативно-правових гарантій, закріплених у законодавстві. Аналіз рішень судів різних юрисдикцій свідчить, що питання захисту прав дітей ветеранів війни, як правило, розглядаються опосередковано – у справах щодо соціального забезпечення ветеранів, призначення пільг, соціальних виплат або встановлення юридичних фактів, пов'язаних зі статусом учасника бойових дій.

Найбільш поширеними є адміністративні справи, у яких предметом судового розгляду стають спори між членами сімей ветеранів війни та органами соціального захисту населення щодо призначення або відмови у наданні пільг і соціальних гарантій.

Водночас у судовій практиці поступово простежується тенденція до застосування принципу верховенства права та пріоритету найкращих інтересів дитини. Зокрема, адміністративні суди дедалі частіше

[1239] Тілікіна Н, Пеша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. № 5. DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-5-8984

звертаються до положень Конституції України, Конвенції ООН про права дитини та практики Європейського суду з прав людини, обґрунтовуючи необхідність розширеного тлумачення соціальних прав дітей у сім'ях ветеранів війни. Такий підхід сприяє формуванню більш гнучкої правозастосовної практики, орієнтованої не лише на формальні ознаки статусу, а й на реальні потреби дитини.

Показовим є те, що у чинній судовій практиці практично відсутні справи, в яких діти ветеранів війни визнавалися б самостійними суб'єктами спеціального правового статусу. Це свідчить про загальну тенденцію до розгляду прав дитини виключно крізь призму прав та обов'язків її батьків. Такий підхід, з одного боку, відповідає традиційним засадам сімейного права, а з іншого – не повною мірою враховує соціально-правові ризики, пов'язані з наслідками війни.

У контексті захисту прав дітей ветеранів війни важливе значення мають також рішення судів щодо відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройної агресії, а також спори про надання статусу членів сімей загиблих Захисників України. Хоча ці справи безпосередньо не завжди стосуються дітей ветеранів, їх правові позиції формують загальні підходи до тлумачення соціальних гарантій у воєнний та поствоєнний періоди[1240].

2 Соціальні, освітні та медико-психологічні гарантії захисту прав дітей ветеранів війни, а також проблеми їх реалізації в умовах воєнного стану

Соціальні гарантії посідають центральне місце у системі захисту прав дітей ветеранів війни, оскільки саме вони покликані компенсувати негативні наслідки збройного конфлікту, що опосередковано впливають на умови життя, розвитку та соціалізації дитини. У контексті воєнного та післявоєнного періодів соціальний захист набуває не лише компенсаційного, а й превентивного значення, спрямованого на недопущення соціальної ізоляції та маргіналізації дітей у сім'ях ветеранів.

Соціальні гарантії для дітей ветеранів війни реалізуються переважно через систему пільг, соціальних виплат і послуг, що надаються членам сімей осіб, які мають статус учасника бойових дій або особи з інвалідністю внаслідок війни. Водночас чинне законодавство

[1240] Спицька К. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Юридичний Вісник. Проблеми та судження*. 2022. № 2. С. 171–181. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2022/22.pdf

не формує окремого переліку соціальних прав саме для дітей ветеранів війни, що зумовлює їхню залежність від правового статусу батьків і фінансових можливостей держави[1241].

Суттєву роль у забезпеченні соціальних гарантій відіграє система державної соціальної допомоги, зокрема виплати сім'ям загиблих Захисників України, допомога на дітей, а також пільги у сфері житлово-комунальних послуг. Для дітей ветеранів війни такі заходи мають подвійне значення: з одного боку, вони сприяють підтриманню належного рівня життя, а з іншого – виконують стабілізаційну функцію, зменшуючи вплив соціально-економічних ризиків, пов'язаних із пораненням, інвалідністю або психологічною дезадаптацією батьків.

Окремої уваги заслуговує питання соціального супроводу сімей ветеранів війни. Соціальні служби дедалі частіше стикаються з необхідністю комплексної роботи з такими сім'ями, що включає не лише матеріальну підтримку, а й консультування, правову допомогу, психологічний супровід дітей. Водночас, як свідчать результати соціологічних досліджень, доступ до таких послуг залишається нерівномірним і значною мірою залежить від регіону проживання та ресурсів територіальних громад[1242].

Право на освіту є одним із ключових соціально-культурних прав дитини та має фундаментальне значення для її повноцінного розвитку й інтеграції в суспільство. Для дітей ветеранів війни реалізація цього права часто ускладнюється соціально-психологічними та економічними чинниками, пов'язаними з наслідками участі батьків у бойових діях.

Законодавство України у сфері освіти передбачає низку пільг і гарантій для дітей із сімей ветеранів війни, зокрема щодо доступу до закладів освіти, забезпечення соціальних стипендій, безоплатного харчування та першочергового зарахування до дошкільних закладів. Проте ці норми мають розпорошений характер і не завжди узгоджуються між собою, що ускладнює їх практичну реалізацію[1243].

Особливої уваги потребує питання доступу дітей ветеранів війни до вищої та фахової передвищої освіти. Хоча чинне законодавство передбачає окремі пільги для дітей загиблих або осіб з інвалідністю

[1241] Пінчук Р. С., Письменна О. П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. Т. 1, вип. 58. С. 168–172.

[1242] Семигіна Т. В., Столярик О. Ю. «Забудуть вас, як афганців»: оцінка системи соціальної підтримки ветеранів російсько-української війни. *Соціальна робота та освіта*. 2023. Т. 10, № 4. С. 503–518. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/296688

[1243] Спицька К. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Юридичний Вісник. Проблеми та судження*. 2022. № 2. С. 171–181. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2022/22.pdf

внаслідок війни, діти ветеранів, які повернулися з бойових дій, часто залишаються поза межами спеціальних освітніх програм підтримки. Це створює нерівність у доступі до освітніх ресурсів і суперечить принципу рівних можливостей.

Важливим аспектом освітнього захисту є створення безпечного та інклюзивного освітнього середовища для дітей ветеранів війни. Дослідження свідчать, що такі діти нерідко стикаються з труднощами соціальної адаптації, зниженням навчальної мотивації та емоційною нестабільністю, що потребує залучення психологів і педагогів, підготовлених до роботи з дітьми, які зазнали опосередкованого впливу війни[1244].

Медико-психологічні гарантії є одним із найважливіших, але водночас найменш врегульованих елементів захисту прав дітей ветеранів війни. Опосередкований вплив війни на психоемоційний стан дитини через травматичний досвід батьків, їх посттравматичні стресові розлади, інвалідність або соціальну дезадаптацію створює додаткові ризики для психічного здоров'я дітей.

Наукові дослідження свідчать, що діти ветеранів війни нерідко демонструють ознаки підвищеної тривожності, емоційної напруженості, проблем у міжособистісному спілкуванні та навчанні[1245]. У таких умовах держава зобов'язана забезпечити доступ до якісної психологічної допомоги та реабілітаційних послуг, орієнтованих не лише на ветеранів, а й на членів їхніх сімей.

Чинна система медико-психологічної допомоги в Україні переважно зосереджена на реабілітації військовослужбовців і ветеранів. Діти ж отримують психологічну підтримку здебільшого в межах загальних програм охорони психічного здоров'я або освітнього процесу, що не завжди враховує специфіку їхнього становища[1246]. Відсутність спеціалізованих програм психологічного супроводу дітей ветеранів війни знижує ефективність реабілітаційних заходів і може призводити до довгострокових негативних наслідків.

Важливим напрямом медико-психологічного захисту є раннє виявлення психологічних проблем у дітей ветеранів війни та запровадження

[1244] Кузава І. Б. Порівняльна характеристика термінів «інклюзія» та «інтеграція». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2012. Вип. 21. С. 149–153.

[1245] Кухарчук О. Взаємозв'язок ступеня пережитої загрози та посттравматичних наслідків у військовослужбовців. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. IX, вип. 8. С. 290–296.

[1246] Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні (аналітичний огляд літератури) / І. І. Назаренко, та ін. *Україна. Здоров'я нації*. 2019. № 1. С. 48–58.

профілактичних заходів. Досвід зарубіжних країн свідчить про ефективність сімейно орієнтованих моделей психологічної підтримки, у межах яких допомога надається всім членам сім'ї ветерана, з урахуванням їх взаємозв'язків і ролей[1247].

У сучасних умовах громадські організації відіграють дедалі важливішу роль у системі захисту прав дітей ветеранів війни, доповнюючи діяльність органів публічної влади та компенсуючи обмежені можливості державних інституцій. Їх активність особливо зросла в період повномасштабної збройної агресії, коли потреби сімей ветеранів значно перевищили спроможності традиційних механізмів соціального захисту.

Громадські організації, орієнтовані на підтримку ветеранів і членів їхніх сімей, здійснюють широкий спектр діяльності, що безпосередньо впливає на реалізацію прав дітей ветеранів війни. До таких напрямів належать надання психологічної допомоги, організація освітніх і реабілітаційних програм, соціальний супровід сімей, а також правопросвітницька діяльність. На відміну від державних структур, громадські ініціативи часто демонструють більшу гнучкість та здатність оперативно реагувати на індивідуальні потреби дитини.

Особливе значення має діяльність громадських організацій у сфері психологічної підтримки дітей ветеранів війни. Як засвідчують дослідження, саме недержавні структури нерідко першими впроваджують сімейно орієнтовані моделі психологічного супроводу, які охоплюють не лише ветерана, а й його дітей, враховуючи взаємозв'язок психоемоційного стану членів сім'ї[1248]. Такий підхід сприяє зменшенню вторинної травматизації дітей та підвищує ефективність реабілітаційних заходів.

Водночас правовий статус громадських організацій у системі захисту прав дітей ветеранів війни залишається недостатньо визначеним. Чинне законодавство України не закріплює чітких механізмів їх залучення до формування та реалізації державної ветеранської політики, що призводить до фрагментарності співпраці та залежності від ситуативних рішень органів влади[1249]. У результаті значна частина успішних громадських ініціатив не інтегрується у сталі державні програми підтримки.

[1247] Психологічна реабілітація і супровід ветеранів війни: досвід Ізраїлю / О. В. Вдовіченко та ін. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*. 2023. № 16. S. 107–118. URL: http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/cd40dcf38a61b9c3b03736fc710520c0.pdf/

[1248] Там само.

[1249] Тілікіна Н, Пеша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. № 5. DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-5-8984

Окремої уваги потребує питання фінансової стабільності громадських організацій, які працюють з дітьми ветеранів війни. Залежність від грантового фінансування та благодійних внесків обмежує довгострокове планування їх діяльності й ускладнює масштабування ефективних практик на загальнодержавному рівні.

Цифровізація публічного управління та соціальної сфери відкриває нові можливості для забезпечення прав дітей ветеранів війни, зокрема в частині доступу до соціальних, освітніх і психологічних послуг. В умовах воєнного стану та обмеженої мобільності населення цифрові сервіси набувають особливого значення як інструмент зниження адміністративних бар'єрів і розширення доступу до допомоги.

У сфері ветеранської політики цифрові інструменти поступово впроваджуються для інформування, консультування та супроводу ветеранів і членів їхніх сімей. Хоча такі сервіси переважно орієнтовані на самих ветеранів, їх потенціал для захисту прав дітей ветеранів війни є значним. Йдеться, зокрема, про онлайн-консультації психологів, дистанційні освітні програми, цифрові платформи соціальної підтримки та електронні сервіси подання заяв на отримання пільг і соціальних виплат.

Особливо перспективним є використання цифрових сервісів у сфері психологічної підтримки дітей ветеранів війни. Дистанційні формати консультування дозволяють охопити дітей, які проживають у віддалених або прифронтових регіонах, де доступ до фахівців обмежений. Крім того, онлайн-формати нерідко знижують психологічний бар'єр звернення по допомогу, що є важливим для дітей та підлітків[1250].

Водночас використання цифрових інструментів у сфері захисту прав дітей ветеранів війни породжує низку правових та етичних викликів. До них належать питання захисту персональних даних, забезпечення конфіденційності інформації про психічний стан дитини, а також доступність цифрових сервісів для сімей з низьким рівнем цифрової грамотності. Відсутність спеціального нормативного регулювання у цій сфері створює ризики порушення прав дитини та знижує довіру до цифрових інструментів.

Окремою проблемою є фрагментарність цифрових ініціатив у сфері ветеранської політики. Більшість цифрових сервісів функціонують у межах окремих проєктів і не інтегровані в єдину державну систему підтримки ветеранів та їх сімей. Це ускладнює доступ до інформації

[1250] Радченко І. Психологічне відновлення ветеранів війни та адаптація до цивільного життя. *Sil.Media*. 2025. URL: https://sil.media/p/psikhologichne-vidnovlennia-veteraniv-viini-ta-adaptatsiia-do-tsivi lnogo-zhittia-847286-1152

та не дозволяє повною мірою реалізувати потенціал цифровізації як інструменту комплексного захисту прав дітей ветеранів війни[1251].

Законодавчі прогалини та колізії у сфері захисту прав дітей ветеранів війни. Реалізація прав дітей ветеранів війни в Україні в умовах воєнного стану стикається з низкою системних проблем, значна частина яких має нормативно-правовий характер. Попри наявність загальних гарантій захисту прав дитини та розгалуженої системи соціального захисту ветеранів, чинне законодавство не забезпечує комплексного та узгодженого регулювання правового статусу дітей ветеранів війни.

Однією з ключових проблем є відсутність у законодавстві України чіткого визначення поняття «діти ветеранів війни» та закріплення їх як окремої соціально-правової категорії. Така прогалина зумовлює ситуацію, за якої права дитини реалізуються виключно через статус її батьків, що не завжди дозволяє врахувати індивідуальні потреби та найкращі інтереси дитини[1252]. У практичному вимірі це призводить до нерівного доступу до соціальних пільг, освітніх та психологічних послуг.

Колізійним залишається також питання співвідношення норм законодавства про соціальний захист ветеранів із нормами законодавства про захист прав дитини. У низці випадків спеціальні норми, спрямовані на підтримку ветеранів, не кореспондують із положеннями сімейного та соціального законодавства, що ускладнює їх застосування щодо дітей. Умови воєнного стану лише загострюють ці суперечності, оскільки пріоритети державної політики зосереджуються переважно на оборонних та безпекових питаннях.

Окремою проблемою є фрагментарність нормативного регулювання соціальних, освітніх і медико-психологічних гарантій для дітей ветеранів війни. Відсутність єдиного законодавчого акта або комплексної державної програми, спрямованої саме на захист прав цієї категорії дітей, призводить до розпорошеності правових норм і ускладнює їх практичну реалізацію.

Не менш значущими є організаційно-інституційні проблеми, що виникають у процесі реалізації прав дітей ветеранів війни. В умовах воєнного стану значна частина ресурсів держави спрямовується на забезпечення обороноздатності, що обмежує можливості органів публічної влади щодо належного фінансування соціальних програм.

[1251] Тілікіна Н, Пеша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. № 5. DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-5-8984

[1252] Пінчук Р. С., Письменна О. П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. Т. 1, вип. 58. С. 168–172.

Окрім нормативних та інституційних проблем, реалізація прав дітей ветеранів війни ускладнюється низкою соціально-психологічних бар'єрів, які мають довгостроковий характер. Військовий досвід батьків, зокрема пережиті травматичні події, посттравматичні стресові розлади та соціальна дезадаптація, безпосередньо впливають на сімейне середовище та психоемоційний стан дітей.

Наукові дослідження свідчать, що діти ветеранів війни можуть зазнавати вторинної травматизації, яка проявляється у підвищеній тривожності, емоційній нестабільності, труднощах у навчанні та соціальній взаємодії[1253]. У поєднанні з економічною нестабільністю та вимушеними переміщеннями це створює додаткові ризики порушення права дитини на належний рівень життя та розвиток.

Соціальна стигматизація та героїзація ветеранів війни також можуть мати неоднозначний вплив на дітей. З одного боку, суспільне визнання заслуг батьків сприяє формуванню позитивної ідентичності, а з іншого – створює завищені очікування та психологічний тиск на дітей, що може ускладнювати їх соціалізацію[1254].

В умовах воєнного стану доступ до психологічної допомоги для дітей ветеранів війни залишається обмеженим, особливо у сільських та прифронтових регіонах. Недостатній рівень поінформованості батьків про можливості отримання такої допомоги та існуючі соціальні сервіси додатково поглиблює проблему.

Запровадження воєнного стану в Україні та масштабні внутрішні переміщення населення суттєво вплинули на механізми реалізації прав дітей ветеранів війни, загострившись як правові, так і соціально-економічні проблеми у цій сфері. Для значної частини сімей ветеранів війни вимушене переміщення стало додатковим фактором вразливості, що ускладнив доступ дітей до гарантованих державою соціальних, освітніх та медико-психологічних послуг.

Однією з ключових проблем є обмеження реалізації права на безперервну освіту. Діти ветеранів війни, які набули статусу внутрішньо переміщених осіб, нерідко стикаються з труднощами при зарахуванні до закладів освіти за новим місцем проживання, зокрема через відсутність необхідних документів, перевантаженість освітньої інфраструктури та нестачу педагогічних кадрів. Хоча дистанційні форми навчання

[1253] Кухарчук О. Взаємозв'язок ступеня пережитої загрози та посттравматичних наслідків у військовослужбовців. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. IX, вип. 8. С. 290–296.

[1254] Селянінова В. Героїзація як механізм суспільного сприйняття ветеранів: позитивні і зворотні ефекти. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2025. № 1. С. 66–75.

частково компенсують ці проблеми, вони не завжди забезпечують належний рівень освітньої інтеграції та соціалізації дітей[1255].

Воєнний стан також істотно впливає на реалізацію права дітей ветеранів війни на соціальний захист. Практика свідчить, що внутрішньо переміщені сім'ї стикаються з труднощами у підтвердженні права на пільги та соціальні виплати, зокрема через різне тлумачення норм законодавства органами соціального захисту на місцях. Для дітей ветеранів війни це означає ризик втрати або затримки отримання соціальної допомоги, що негативно позначається на рівні їх матеріального забезпечення[1256].

Особливої актуальності набуває проблема доступу до медичної та психологічної допомоги. В умовах внутрішнього переміщення діти ветеранів війни часто опиняються поза системою постійного медичного нагляду, а спеціалізовані психологічні послуги залишаються малодоступними. Це є критичним з огляду на підвищений ризик психоемоційних розладів у дітей, які перебувають у сім'ях, де один або обидва батьки мають бойовий досвід і пережили травматичні події війни[1257].

Додатковим чинником є правова невизначеність щодо реалізації окремих прав дітей ветеранів війни за місцем фактичного проживання. Попри задекларований принцип екстериторіальності соціальних послуг, на практиці внутрішньо переміщені сім'ї часто стикаються з відмовами або формальними перепонами при зверненні до органів соціального захисту та служб у справах дітей. Це свідчить про недостатню адаптацію адміністративних процедур до умов воєнного стану та масового переміщення населення.

Воєнний стан також впливає на функціонування механізмів захисту прав дітей у ширшому контексті. Обмеження діяльності органів опіки та піклування, судів і соціальних служб у прифронтових та деокупованих регіонах ускладнює своєчасне реагування на випадки порушення прав дітей ветеранів війни. Відсутність належного моніторингу та супроводу таких сімей підвищує ризики соціального виключення та маргіналізації дітей.

[1255] Каплан Ю., Двігун А. Адаптація ветеранів війни до мирного життя : помічник ветерана. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoh o-zhyttya-pomichnyk-veterana

[1256] Тілікіна Н, Пеша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. № 5. DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-5-8984

[1257] Кухарчук О. Взаємозв'язок ступеня пережитої загрози та посттравматичних наслідків у військовослужбовців. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. IX, вип. 8. С. 290–296.

3 Зарубіжний досвід захисту прав дітей ветеранів війни та напрями вдосконалення державної політики і законодавства України з урахуванням можливостей його адаптації

У зарубіжних державах, які мають тривалий досвід участі у збройних конфліктах або подолання їх наслідків, питання захисту прав дітей ветеранів війни розглядається як складова комплексної ветеранської та сімейної політики. Характерною рисою таких підходів є визнання того, що негативні наслідки війни поширюються не лише на безпосередніх учасників бойових дій, а й на членів їхніх сімей, насамперед дітей.

У більшості країн з розвиненою системою соціального захисту відсутнє формальне виділення дітей ветеранів війни в окрему правову категорію, однак їхні інтереси враховуються через спеціальні програми підтримки сімей військовослужбовців і ветеранів. Такий підхід ґрунтується на принципі сімейно-орієнтованої соціальної політики, відповідно до якого соціальні, освітні та психологічні послуги надаються комплексно всій родині[1258].

Загальною тенденцією є поєднання правових механізмів захисту прав дитини з інструментами соціальної роботи, психологічної реабілітації та освітньої підтримки. Водночас значна увага приділяється профілактиці вторинної травматизації дітей та запобіганню довгостроковим негативним наслідкам військового досвіду батьків.

У країнах Північної Америки система захисту прав дітей ветеранів війни формується в межах державної ветеранської політики та програм соціального забезпечення. Значний акцент робиться на психологічному супроводі сімей ветеранів, зокрема шляхом надання безоплатних консультацій для дітей, участі у групових терапевтичних програмах та забезпечення доступу до спеціалізованих освітніх сервісів. Практика свідчить, що такі програми сприяють зниженню рівня тривожності у дітей та покращенню їх соціальної адаптації[1259].

У європейських державах, які брали участь у міжнародних військових операціях, поширеним є підхід, за якого діти ветеранів війни включаються до ширших програм захисту прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Це дозволяє уникнути стигматизації та водночас забезпечити адресну підтримку через механізми соціального

[1258] Мальований М. І., Уляніч Ю. В. Зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військових. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2023. № 3–4 (86–87). С. 38–47.

[1259] Кухарчук О. Взаємозв'язок ступеня пережитої загрози та посттравматичних наслідків у військовослужбовців. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. IX, вип. 8. С. 290–296.

супроводу сім'ї. Важливу роль у реалізації таких програм відіграють органи місцевого самоврядування та громадські організації, які діють у тісній взаємодії з державними інституціями[1260].

Особливу увагу заслуговує досвід держав, які пережили тривалі збройні конфлікти на власній території. У таких країнах сформувалися моделі довгострокової підтримки дітей ветеранів війни, що поєднують правові гарантії, освітні квоти, програми професійної орієнтації та психологічної реабілітації. При цьому акцент робиться на ранньому виявленні проблем у розвитку дитини та запобіганні соціальній ізоляції.

Вагомою складовою зарубіжного досвіду є активна участь недержавних інституцій у захисті прав дітей ветеранів війни. Громадські організації, благодійні фонди та професійні об'єднання фахівців у сфері психології та соціальної роботи доповнюють діяльність держави, забезпечуючи гнучкість і оперативність реагування на потреби сімей ветеранів.

Недержавні структури часто виступають ініціаторами програм психологічної підтримки дітей, організовують навчальні та реабілітаційні заходи, а також здійснюють адвокацію інтересів сімей ветеранів на рівні державної політики. Така модель партнерства між державою та громадянським суспільством дозволяє підвищити ефективність захисту прав дітей та забезпечити індивідуалізований підхід до кожної сім'ї[1261].

Для України цей аспект зарубіжного досвіду є особливо актуальним з огляду на обмежені ресурси держави в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Аналіз зарубіжного досвіду захисту прав дітей ветеранів війни свідчить, що його пряме перенесення в українські реалії є неможливим без урахування національних правових, соціально-економічних та інституційних особливостей. Водночас окремі елементи таких моделей можуть бути адаптовані та інтегровані в систему державної політики України.

Передусім йдеться про необхідність переходу від фрагментарного регулювання до комплексного підходу, орієнтованого на сім'ю ветерана як єдиний об'єкт соціального супроводу. Доцільним є запровадження міжвідомчих програм підтримки дітей ветеранів війни, які б поєднували правові, освітні та психологічні інструменти.

Перспективним напрямом є також інституціоналізація партнерства між державними органами та громадськими організаціями, що вже мають

[1260] Селянінова В. Героїзація як механізм суспільного сприйняття ветеранів: позитивні і зворотні ефекти. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2025. № 1. С. 66–75.

[1261] Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні (аналітичний огляд літератури) / І. І. Назаренко, та ін. Україна. Здоров'я нації. 2019. № 1. С. 48–58.

практичний досвід роботи з сім'ями ветеранів. Використання зарубіжних підходів до підготовки фахівців у сфері психологічної допомоги дітям ветеранів війни може істотно підвищити якість соціальних послуг в Україні.

Одним із ключових напрямів удосконалення державної політики у сфері захисту прав дітей ветеранів війни є розвиток і систематизація нормативно-правового регулювання. Проведений аналіз чинного законодавства засвідчує, що правовий статус дітей ветеранів війни залишається недостатньо визначеним, а гарантії їх соціального, освітнього та психологічного захисту мають фрагментарний характер.

Доцільним видається законодавче закріплення поняття «діти ветеранів війни» з визначенням основних напрямів державної підтримки цієї категорії дітей. Таке визначення має ґрунтуватися на принципі найкращих інтересів дитини та враховувати специфічні ризики, пов'язані з бойовим досвідом батьків і тривалим впливом війни на сімейне середовище. Запровадження відповідних змін сприятиме підвищенню правової визначеності та уніфікації практики застосування законодавства[1262].

Важливим напрямом є також усунення колізій між законодавством про соціальний захист ветеранів війни та законодавством про захист прав дитини. Комплексний перегляд відповідних нормативних актів дозволив би забезпечити узгодженість правових норм і створити передумови для ефективної реалізації прав дітей ветеранів війни в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Ефективний захист прав дітей ветеранів війни неможливий без удосконалення інституційних механізмів їх реалізації. Насамперед йдеться про підвищення рівня координації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами соціальної роботи.

Перспективним напрямом є впровадження міжвідомчого підходу до соціального супроводу сімей ветеранів війни, у межах якого діти розглядалися б як самостійні суб'єкти права, а не лише як додаток до статусу батьків. Такий підхід дозволить забезпечити комплексне надання соціальних, освітніх і психологічних послуг та сприятиме ранньому виявленню проблем у розвитку дітей[1263].

Окремої уваги потребує посилення спроможності органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав дітей ветеранів війни, зокрема

[1262] Пінчук Р. С., Письменна О. П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Право. 2019. Т. 1, вип. 58. С. 168–172.

[1263] Тілікіна Н, Пєша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. № 5. DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-5-8984

шляхом належного фінансування відповідних програм та підвищення кваліфікації працівників соціальної сфери.

З урахуванням зарубіжного досвіду та національних реалій, важливим напрямом державної політики є розвиток системи соціальної, освітньої та психологічної підтримки дітей ветеранів війни. Особливе значення має створення доступної мережі психологічної допомоги, орієнтованої на потреби дітей, які зазнали опосередкованого впливу війни.

Доцільним є запровадження спеціалізованих програм психологічної реабілітації для дітей ветеранів війни, які б реалізовувалися у взаємодії закладів освіти, соціальних служб та медичних установ. Такі програми повинні мати превентивний характер і бути спрямованими на зниження ризиків вторинної травматизації[1264].

У сфері освіти перспективним є розширення механізмів індивідуальної освітньої підтримки дітей ветеранів війни, зокрема через адаптаційні програми, психологічний супровід та забезпечення рівного доступу до позашкільної освіти незалежно від місця проживання або статусу внутрішнього переміщення.

Важливим напрямом удосконалення державної політики є розвиток партнерських моделей взаємодії між державою та інститутами громадянського суспільства. Громадські організації та благодійні фонди вже сьогодні відіграють суттєву роль у наданні психологічної, соціальної та освітньої допомоги дітям ветеранів війни.

Доцільним є нормативне закріплення механізмів залучення громадських організацій до реалізації державних програм підтримки дітей ветеранів війни, зокрема на конкурсних засадах. Такий підхід дозволить підвищити гнучкість системи соціального захисту та забезпечити адресність допомоги[1265].

Посилення участі громадянського суспільства також сприятиме розвитку адвокаційних механізмів захисту прав дітей ветеранів війни та формуванню суспільної уваги до проблем цієї соціальної групи.

У контексті післявоєнного відновлення України захист прав дітей ветеранів війни має стати одним із пріоритетів довгострокової державної політики. Йдеться не лише про подолання наслідків війни, а й про створення умов для повноцінного розвитку та соціальної інтеграції дітей, чиє дитинство було позначене воєнними подіями.

[1264] Кухарчук О. Взаємозв'язок ступеня пережитої загрози та посттравматичних наслідків у військовослужбовців. *Актуальні проблеми психології.* 2016. Т. IX, вип. 8. С. 290–296.

[1265] Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні (аналітичний огляд літератури) / І. І. Назаренко, та ін. Україна. Здоров'я нації. 2019. № 1. С. 48–58.

Стратегічним завданням є формування цілісної концепції державної політики щодо підтримки сімей ветеранів війни, у межах якої права дітей розглядалися б як самостійний об'єкт правового регулювання. Реалізація такої концепції сприятиме зміцненню соціальної згуртованості та зниженню довгострокових соціальних ризиків[1266].

Висновки

Результати комплексного дослідження, проведеного в межах цього розділу, свідчать про те, що діти ветеранів війни в Україні перебувають у стані підвищеної соціально-правової вразливості, зумовленої поєднанням наслідків збройної агресії та системних недоліків чинної моделі правового регулювання й державної політики у сфері соціального захисту. Така вразливість має комплексний характер і проявляється як на рівні індивідуального правового становища дитини, так і на рівні інституційних механізмів його забезпечення.

У ході дослідження встановлено, що національне законодавство України не формує цілісного та самостійного правового статусу дітей ветеранів війни. Наявні механізми захисту їхніх прав мають похідний характер і функціонують переважно через правовий статус батьків як ветеранів війни. Подібний підхід істотно звужує можливості реалізації принципу забезпечення найкращих інтересів дитини, оскільки не враховує специфіку правових, соціальних і психологічних потреб дітей, які зазнають опосередкованого, але тривалого впливу воєнних дій.

Аналіз нормативно-правового регулювання у сфері соціального захисту ветеранів війни та охорони прав дитини засвідчив фрагментарність відповідного законодавства та відсутність належної системної узгодженості між його окремими положеннями. В умовах воєнного стану зазначені проблеми набувають ознак стійкої дисфункції, що виявляється у складнощах практичної реалізації соціальних, освітніх і медико-психологічних гарантій для дітей ветеранів війни, особливо в регіонах, що зазнали інтенсивних бойових дій або характеризуються високим рівнем внутрішнього переміщення населення.

Обґрунтовано, що інституційні механізми реалізації прав дітей ветеранів війни в Україні залишаються недостатньо ефективними та потребують глибокого реформування. Обмежений рівень міжвідомчої

[1266] Мальований М. І., Уляніч Ю. В. Зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військових. Вісник соціально-економічних досліджень. 2023. № 3–4 (86–87). С. 38–47

координації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами соціальної роботи знижує доступність і якість відповідної допомоги. Особливо гостро ці проблеми проявляються щодо дітей ветеранів війни зі статусом внутрішньо переміщених осіб, для яких поєднання правової невизначеності та організаційних бар'єрів істотно ускладнює реалізацію гарантованих прав.

У межах розділу доведено, що соціально-психологічний вимір захисту прав дітей ветеранів війни має принципове значення та не може розглядатися як допоміжний елемент системи соціального захисту. Психоемоційні наслідки бойового досвіду батьків, ризики вторинної травматизації дітей, а також обмежений доступ до спеціалізованої психологічної допомоги створюють довгострокові загрози для реалізації права дитини на повноцінний і гармонійний розвиток. Це об'єктивно зумовлює потребу у переході від переважно реактивних форм державного реагування до превентивних, орієнтованих на раннє виявлення та мінімізацію негативних наслідків війни.

Порівняльно-правовий аналіз зарубіжного досвіду засвідчив, що ефективні моделі захисту прав дітей ветеранів війни ґрунтуються на комплексному, сімейно-орієнтованому підході, поєднанні правових і соціальних інструментів, а також активному залученні недержавних і громадських інституцій. Водночас встановлено, що механічне запозичення таких моделей є неприйнятним, а їх адаптація в Україні можлива лише з урахуванням національних правових традицій, соціально-економічних ресурсів держави та тривалого характеру збройного протистояння.

За результатами дослідження сформульовано висновок про необхідність концептуального оновлення державної політики України у сфері захисту прав дітей ветеранів війни. Такий процес має передбачати законодавче визначення їх самостійного правового статусу, розвиток міжвідомчих механізмів соціального супроводу сімей ветеранів, посилення системи психологічної допомоги дітям, а також інституціоналізацію партнерства між державою та інститутами громадянського суспільства.

Таким чином, захист прав дітей ветеранів війни доцільно розглядати як самостійний і стратегічно важливий напрям державної соціальної та правової політики, реалізація якого є необхідною умовою забезпечення соціальної справедливості, зміцнення суспільної стійкості та успішного післявоєнного відновлення України.

Анотація

У розділі монографії досліджено проблематику захисту прав дітей ветеранів війни в Україні в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості сімей ветеранів та підвищенням соціально-правових ризиків для дітей. Встановлено відсутність цілісного правового статусу дітей ветеранів війни та похідний характер реалізації їхніх прав від статусу батьків. Проаналізовано фрагментарність законодавства та недостатню ефективність інституційних механізмів їх захисту, зокрема у сфері соціальних, освітніх і психологічних гарантій. Обґрунтовано необхідність удосконалення державної політики шляхом законодавчого визначення статусу цієї категорії дітей і впровадження комплексного міжвідомчого підходу до їх підтримки.

Література

1. Каплан Ю., Двігун А. Адаптація ветеранів війни до мирного життя : помічник ветерана. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2023. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/adaptatsiya-veteraniv-viyny-do-myrnoh o-zhyttya-pomichnyk-veterana
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Кузава І. Б. Порівняльна характеристика термінів «інклюзія» та «інтеграція». *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2012. Вип. 21. С. 149–153.
4. Кухарчук О. Взаємозв'язок ступеня пережитої загрози та посттравматичних наслідків у військовослужбовців. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. IX, вип. 8. С. 290–296.
5. Мальований М. І., Уланич Ю. В. Зарубіжний досвід професійної та соціальної адаптації військових. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2023. № 3–4 (86–87). С. 38–47.
6. Пінчук Р. С., Письменна О. П. Правовий захист учасників бойових дій та ветеранів війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2019. Т. 1, вип. 58. С. 168–172.
7. Пріб Г. А., Бегеза Л. Є., Раєвська Я. М. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців / ветеранів: проблематика вивчення. *Габітус*. 2022. Вип. 35. С. 159–163.
8. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї : Закон України від 16.12.2009 р. № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text
9. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 року (зі змінами і допов.). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.

10. Проблемні питання психологічної реабілітації ветеранів учасників антитерористичної операції та військовослужбовців операції об'єднаних сил в Україні (аналітичний огляд літератури) / І. І. Назаренко, та ін. *Україна. Здоров'я нації*. 2019. № 1. С. 48–58.
11. Психологічна реабілітація і супровід ветеранів війни: досвід Ізраїлю / О. В. Вдовіченко та ін. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach*. 2023. № 16. S. 107–118. URL: http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/cd40dcf38a61b9c3b03736fc710520c0.pdf/
12. Радченко І. Психологічне відновлення ветеранів війни та адаптація до цивільного життя. *Sil.Media*. 2025. URL: https://sil.media/p/psikhologichne-vidnovlennia-veteraniv-viini-ta-adaptatsiia-do-tsivi lnogo-zhittia-847286-1152
13. Селянінова В. Героїзація як механізм суспільного сприйняття ветеранів: позитивні і зворотні ефекти. *Соціологія : теорія, методи, маркетинг*. 2025. № 1. С. 66–75.
14. Семигіна Т. В., Столярик О. Ю. «Забудуть вас, як афганців»: оцінка системи соціальної підтримки ветеранів російсько-української війни. *Соціальна робота та освіта*. 2023. Т. 10, № 4. С. 503–518. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/296688
15. Спицька К. Правові засади соціального захисту учасників бойових дій в Україні. *Юридичний Вісник. Проблеми та судження*. 2022. № 2. С. 171–181. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2022/22.pdf
16. Тілікіна Н, Пєша І. Державна ветеранська політика України та шляхи забезпечення її ефективності. *Публічне адміністрування та національна безпека*. 2023. № 5. DOI: https://doi.org/10.25313/2617-572X-2023-5-8984